Сватбените родопски песни на българите мохамедани и тяхната връзка със старата обредна българска песен

Пелагия Векилова, Светла Минкова

A Training Model of a Microprogramming Unit for Operation Control: *Object of study are the wedding songs of Bulgarian Mohammedans in the Middle of the Rhodope Mountains. Their origin, style of performance, ornaments and form clearly prove their ritual affiliation and musical propinquity to the wedding songs of the Bulgarian Christians.*

Key words: *Ritualism, moods, meter, form, phonetics, ornaments, melodious moves*

ВЪВЕДЕНИЕ

В Родопите живее голяма група българи, разделена по верски признак: християни и мохамедани. Впечатляващо в случая е, че религиозните различия, макар и да оказват влияние върху своеобразието на бита и културата на двете групи, не нарушават единството на родопската битова култура.

Мнозина са си задавали въпроса: български или мохамедански е фолклорът на българите мохамедани и кои са истинските им корени. Изхождайки от самото название, някои биха сметнали, че фолклорът на тази самобитна група е смесица от български и мохамедански особености в бита, културата и музикалните им традиции.

При разглеждането обредните песни на българите мохамедани, в частност сватбените им песни, считани в българския фолклор за най-близки до старата общославянска песен, се установява изцяло българския им произход.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Сватбата е обичай, изпълнен с много музика. Съдържа най-голямо разнообразие от обредни песни като тематика и предназначение. В някои райони на страната при сватбения ритуал от четвъртък до неделя се извършват над 20 различни момента, като всеки е съпроводен от съответна и точно определена песен.

Макар и да не се среща онова богатство на сватбените песни, както е в Тракия, Северна България и Пиринския край, в Родопите този обичай се съпровожда със значителен брой разнообразни сватбени песни.

В много селища на българи мохамедани е установено, че при сватбата специалните песни се пеят така, както и при сватбата на българите християни. И при българите мохамедани съществуват най-много песни за извеждането на невястата и въвеждането й в момковата къща. Някъде изпълняват песни за плетене на невястата, песни за из път, сватбени хора. Намирането на сватбени песни у българите мохамедани е от извънредно голямо значение. Запазвайки традицията да пеят на сватба, те са съхранили и до днес стари сватбени песни, каквито вероятно са пели дедите им още преди помохамеданчването. От техния анализ личи, че това са български обичайни песни, които или напълно се покриват със сватбените песни на българите християни в Родопите, или притежават много общи белези със старинните сватбени песни [2, пр.: 1; 2а, б; 3; 4].

След помохамеданчването българите мохамедани са преустановили пеенето на стотици обредни песни, но сватбените песни са останали незасегнати, защото сватбата е едно от най-големите тържества на лишеното от старите празници население. Запазили са се и двата главни момента - извеждането на булката от бащиния й дом и въвеждането й в къщата на жениха й. Тези песни по съдържание не са религиозни. Същото следва да се изтъкне и за песните за плетене на невястата, за даровете и пр.. Особено е помогнало и обстоятелството, че на сватба по традиция и турците пеят песни. Въпреки старанието на ходжите да унищожат и тази връзка с

миналото на българите мохамедани, те и до днес изпълняват чисто български песни на сватбите си като израз на народностната си същност.

Като цяло българските сватбени песни са с изключително тържествен характер.

Те се характеризират с еднообразния си формален строеж - музикално изречение, състоящо се от две симетрични едно на друго предложения. По всички тези белези и главно по тържественото звучене на песента сватбените песни от цялата страна са сродни и изпълнението им се свързва със строго определена функция.

Песните, изпълнявани за извеждане на момата, са почти винаги трогателни, с поетични сравнения, описващи огромната мъка на невястата и родителите й. Характерни за този ритуал са бавните протяжни мелодии, изобилстващи с орнаменти, характерни за областта, и тесен тонов обем - от терца до квинта - рядко по-широк. Твърде често тези песни започват от подтоничния тон на натуралния минор - VII степен, опорни тонове са I и VII степен и за кратко мелодията се извисява до II и III степен. Не са редки случаите песента да завърши на VII степен в натурален минор, като така мелодията добива мажорен характер. [2, пр.:7а, б; 8а, б; 9; 10].

Абсолютно същите белези носят и сватбените песни на българите мохамедани от Родопите. Техните сватбени песни за извеждането на момата от бащината къща също са изключително трогателни, описващи мъката на този момент от сватбения ритуал. Мелодиите им също са винаги бавни, протяжни, със сравнително тесен тонов обем. По тонов състав стоят много близко до сватбените песни на българите от цялата страна. Структурата на музикалното изречение е еднаква с тази на сватбените песни, при българите християни - едноделна.

От казаното по-горе се подразбира, че сватбените песни на българите мохамедани са неразделна част от сватбените песни на българите от цялата страна. Не е възможно тяхното възникване да е било след помохамеданчването, тъй като българите от двете верски групи не са имали здрав контакт и взаимовлияния в този период от време. Изключено е и влиянието на турските сватбени песни, защото турците от Родопите не познават такъв тип песни. По-вероятно е обредните сватбени песни на българите мохамедани и сватбените песни на българите от цялата страна да са съществували със същите или приблизителни на изтъкнатите по-горе белези от времето преди помохамеданчването на родопското население.

Общоизвестно е, че обредните песни търпят най-малко промени поради факта, че са свързани само с определен случай. В това число влизат и сватбените песни на българите мохамедани и християни, които са едни от най-старите родопски песни. И докато между мъжките и женските песни на българите християни разликата не е толкова съществена, то тя определено съществува между същите на българите мохамедани. Породена е най-вече от различното социално положение на мъжа и жената в семейството. Мъжете и в двете верски групи пеят общо взето еднакво - силно, широко, протяжно и волно. Песните им, родени в планината, звучат най-добре сред природата, което обаче не им пречи да ги пеят навсякъде. От друга страна, жените - българки мохамеданки или християнки, живеещи по-затворен живот, запазват старинната родопска песен по-добре от мъжете, които са ходили на гурбет и са слушали и "другоземски" песни.

Оказва се, че по-старинни са сватбените и въобще обредните песни на жените - българки мохамеданки или християнки, което проличава в простата ритмика, орнаментика и тесен тонов обем: все белези, установяващи старинността в българската народна песен.

Както констатирахме и по-напред, песните на двете верски групи са с един и същ произход и въпреки съществуващите минимални различия не би трябвало да ги разглеждаме като отделни. Обръщаме специално внимание на сватбените български мохамедански песни, не за да ги отделяме от тези на българите християни, а за да покажем, че именно те са най-добре запазените обредни песни. Установявайки

закономерностите на старите женски обредни песни на българките мохамеданки, намираме закономерностите на старата общородопска песен.

Както за моминските, така и за женските българомохамедански песни е характерна сподавената интонация. Изпълнени най-често във висок регистър от а^1 до д^2, често биват определяни като "пискливи". Въпреки изключително високите тонове, жените пеят тихо, наподобявайки фалцет.

Интересно е, че това е типичен начин на изпълнение най-вече на възрастните българки мохамеданки. Слушайки ги само на запис, човек остава с убеждение, че пеят момиченца. Както отбелязва Николай Кауфман: "… песни на подтиснати хора, които не смеят да отпуснат широко гласа си" [3]. Но и това не е изолирано явление само за българките мохамеданки, защото макар и по-рядко срещаме и песни, пяти в същия маниер от възрастни българки християнки в Родопите.

По тематика песните на българката мохамеданка отразяват случки на малък кръг хора, което отново показва нейния изключително затворен начин на живот.

Мелодически песните са построени в непълен пентатоничен лад и са с малък тонов обем и изключително бедна орнаментика, която в някои случаи изцяло липсва.

Обикновено песните, изпяти в тази първична пентатоника, звучат глухо, но в отделни песни тя се разширява, като се прибавя горен квинтов и подтоничен тон. Както и да ги погледнем обаче, песните в тази първична пентатоника, звучат сподавено.

Много от песните започват с тривременен ритъм, който във втория такт преминава в двувременен .

Друга особеност, срещана и при мъжките българомохамедански песни, е задържането на финалния тон.

Интересно е обаче, че не всички българки мохамеданки са се подчинявали на забраната за пеенето, дори са захвърлили фереджетата и са си извоювали сравнителна свобода и равноправие в семейството. В "Народни песни от Смолянско и Маданско" Н. Кауфман отбелязва, че особено девойките често изоставят старите женски песни и запяват орнаментирани мъжки песни. Под тяхно влияние се променя и тембърът на гласа им. В основата си песните им остават в традицията на старата женска българомохамеданска песен, която е претърпяла развитие в орнаментиката и тоновия обем [4].

По-различно мнение застъпва Райна Кацарова: "Свободно могат да пеят само неглавените девойки. Главениците и невестите не смеят да пеят без позволение на юнака си" [6].

Тази забрана не пречела на жените да запазят автентичната старородопска песен. Напротив, пеейки я само вкъщи, тихо и скришом, те са я предали в най-стария й вид. Дори можем да бъдем благодарни на тази забрана, тъй като песента на нашите деди е достигнала до нас в най-чистия си вид.

Николай Кауфман е посветил много от трудовете си за изследването на родопската народна песен. Според него забраната жените да пеят е била различна за всяко селище. Например в селата по горното течение на река Арда жените са имали разрешение да пеят само в дома си, докато в с. Оградна жените са били заплашвани със смърт, ако пеят. Това естествено е било голяма преграда за изследователите.

През 1935 г., Ангел Букурещлиев не е могъл да нотира нито една песен на българка мохамеданка. Васил Стоин има няколко женски българомохамедански песни, но те по-скоро са пирински, отколкото родопски [9]. Най-благосклонни като че ли българките мохамеданки са били към Р. Кацарова, която е записала голям брой женски българомохамедански песни [7]. Благодарение на нея можем да видим разликите между мъжките и женски българомохамедански песни.

Българката мохамеданка е умеела да се справя с тежките забрани и затворения начин на живот, което е спомогнало за запазването на първичната сватбена родопска

песен, за разлика от българката християнка. Наред с това тя е знаела и как да извоюва свободата си отново в полза на родопската песен, обогатявайки я откъм орнаментика и диапазон.

Най-голямото богатство на мъжките българомохамедански песни са изключително богатата орнаментика и широкият тонов обем. Те са повлияни най-вече от честите странствания и обмяната на песни. Но въпреки по-свободния си начин на живот в сравнение с жените българки мохамеданки, мъжете също са живеели сравнително откъснато от културния живот на страната. Това, че са далеч от външни влияния, допринася за запазването на българската родопска песен в най-чистия й вид, макар и не в толкова висока степен както при женските песни. Вече споменахме, че богатото орнаментиране е един основен белег за мъжкото пеене при българите мохамедани. Те толкова се завладяват от украсяването, че често претрупват песента с орнаменти и рядко могат да ги повторят. За разлика от българите християни българите мохамедани пеят силно, гърлено и малко грубо. Обикновено мъжете - българи мохамедани започват песента с възходящо портаменто (т. нар. загребване) [2, пр.: 31]. Често пеят със затворени очи като задържат на опорните тонове. [2, пр.: 7а].

Антифонното пеене, със застъпване, е характерно и за песните в Родопите - били те българомохамедански или българохристиянски. Според Н. Кауфман този вид песни са основа за образуването на характерния мелодически ход малка септима. От изследванията на целия български фолклор обаче е установено, че антифонното пеене е характерно за голяма част от страната ни. То е основа на по-старите песни - обредни, хороводни, жътварски [4].

Характерно за мъжките песни е провикването на VII степен, като се предполага, че тези песни водят началото си от непълната пентатоника, срещана в песните на българките мохамеданки.

Много от песните на мъжете - българи мохамедани, са във вече развита пентатонична редица. Това е и основен белег на общородопската песен, което я отличава значително от песните в другите фолклорни области на България.

Доста песни в пълна и непълна пентатоника е записал Н. Кауфман в сборника "Народна песен от Родопския край". Често песните, изпълнявани от жени, са в непълен пентатоничен лад, съдържащ I, II и III степен. В споменатия вид пентатоника са едни от най-старите местни песни. Това е и основният белег, по който самите родопчани разпознават своите песни.

Пентатониката, която изобилства в песните на българите християни и българите мохамедани, показва единния им произход. От разгледаното до тук се потвърждава за сетен път, че песните на българите християни и българите мохамедани в Средните Родопи не могат да бъдат разделени. В потвърждение на това Кауфман заключава: "... и двете групи българи произхождат от едно славянско племе, говорещо един език, пеещо едни песни - български” [5].

Повече от половината песни в Средните Родопи са в 2/4 размер - както при българите мохамедани, така и в християнските селища, а що се отнася до сватбените песни, те повечето са безмензурни. И тук се вижда абсолютно сходство между двете верски групи. Вторият по популярност размер е 5/8. Процентът е почти еднакъв, но като че ли превес имат песните на българите мохамедани. Рядко се откриват песенни творби в размери 3/8 и 3/4, както и в 9/8 и 9/16, но при последните малък превес има у българите християни. Ръченицата се среща предимно при българите християни [4].

По форма песните и на двете групи са едноделни, съставени от две предложения, всяко равно на един стих. От това следва, че повечето са двуредични. Рядкост са песните с три предложения и най-често третото е повторение на второто с малки промени - в каденцата. Това показва и произходът им, резултат от двуредичните с повторение на второто предложение. Следователно за по-голяма
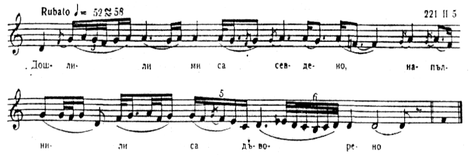
част от Родопския край е характерна едноделната форма на песента - съставена от т. нар. въпрос - отговор. В проценти това би изглеждало така: 98% от песните на българите християни и 94% от песните на българите мохамедани, което е още един съществен показател за единството на песните на двете групи българи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

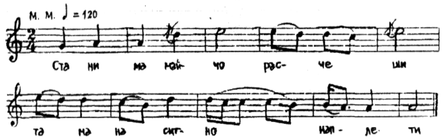
Сватбените родопски песни на българите мохамедани и българите християни в Средните Родопи имат общ - български произход. Що се отнася до музикалната им същност - изключително богатата орнаментика при мъжкото пеене и фолклорната старинност, запазена при женското пеене, ги нарежда по достойнство сред бисерите на българската народна песен.

Това са песни български по език, мелодия, тематика и предназначение.
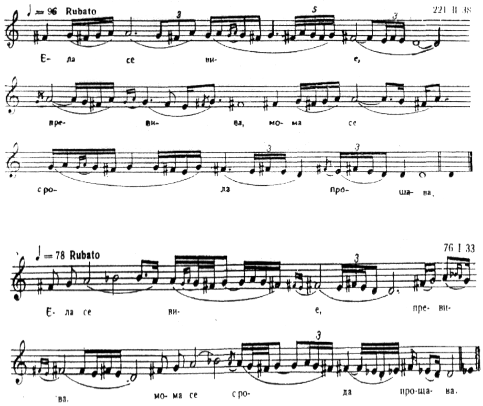
Пример 1

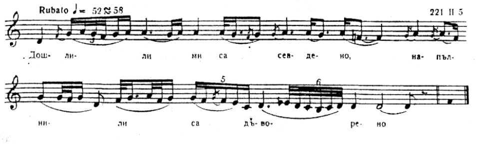
Пример 3
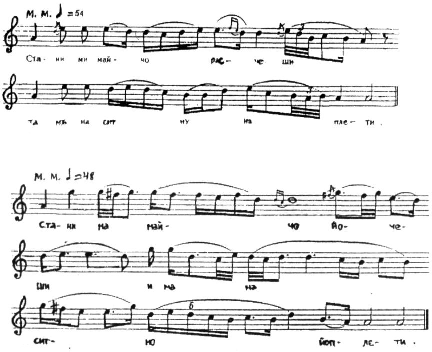

Пример 7а и б
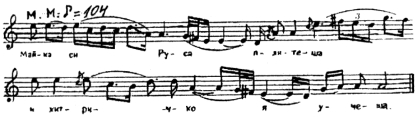

Пример 9
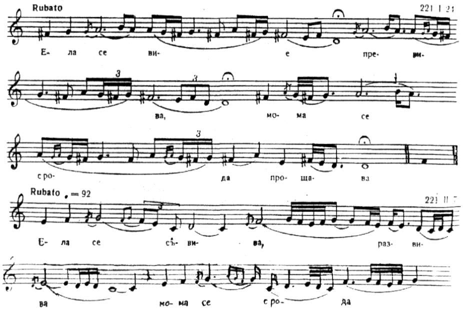

Пример 2 а и б
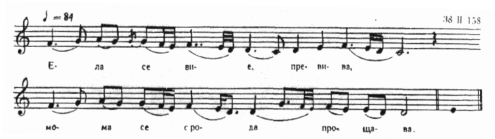

Пример 4
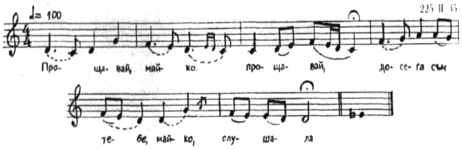

Примери 8 а и б
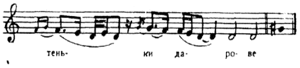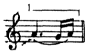

Пример 10

Пример 31

ЛИТЕРАТУРА

[1] Букурещлиев, А. СбНУ, т. XXXIX. С., изд. на БАН, 1934.

[2] Векилова, П. Музикална и обредна близост в сватбените родопски песни при българите мохамедани и българите християни. Р., 2004.

[3] Кауфман, Н. ИИМ, кн VII, 1960-61.

[4] Кауфман, Н. ИИМ, кн VIII, 1962.

[5] Кауфман, Н. ИИМ, кн IX, 1963.

[6] Кацарова, Р. СбНУ, т. XXXIX. С., изд. на БАН, 1934.

[7] Кацарова, Р. Два отличителни белега на родопско-помашките песни. С., 1938.

[8] Кушлева, А. Звукоизвлечение и орнаментика при народното пеене. Пл.,1996.

[9] Стоин, В. СбНУ, т. XXXIX. С., изд. на БАН, 1934.

За контакти:

Доц. д-р Пелагия Векилова, Катедра „Български език, литература и изкуства", Русенски университет „Ангел Кънчев", тел.: 082 850 998,

Магистър педагог Светла Минкова, e-mail: swetla@ru.acad.bg

Докладът е рецензиран.